

Tiyatro

Tiyatrosu olan bir kentle, hiçbir zaman tiyatrosu olmamış kentlerin arasında acaba bir fark var mıdır? Nasıl bir fark vardır ve nereden doğar bu fark?

Akin Atauz

30/03/2024

aatauz@yahoo.com

27 Mart, Dünya Tiyatrolar Günü, duymuşsunuzdur. Tiyatro, elbette önemseniyor ama sanki gündelik yaşamın içinde sürüklenmekte olan diğer “şeyler” gibi onu da adıyla anıyoruz sadece. Oysa kolayca geçiverdiğimiz kavramlardan/ olgulardan/ sanatsal dolayım-lardan-parlamalardan biri değil mi?

Haftalardır genellikle yerel seçimlerden konuşuyoruz. Yerel seçimlerim ülkenin geleceğine, belki dünyadaki diğer politik davranışların akışına, barışa ve demokrasiye olabilecek etkilerine kadar kapsamlı bir tartışma biraz heyecanlandırdı bazılarımızı ama gereğinden fazla boğucu bir laf kalabalığı da sürüyor. Bu hafta sonu seçimler yapılacak ve belki başka şeyleri tartışmaya başlayacağız.

Tekrar tiyatroya dönelim. Tuhaf gücü olan bir kavram olan tiyatro nasıl bir sanat veya sanatın tiyatro halindeki gücü nereden ortaya çıkıyor? Eğer kentle ilgileniyorsanız, daha da ilginç olan soru tiyatronun kentle ilişkisinin doğası nedir? Tiyatro ya da mim sadece kentle ilgili olmayabilir, kırsal alanın da, kendi habitusuna göre bir temsil biçimi, göstermelik oyunu, ritüeli, ya da düşlerle-hayalle ilgili kurguları vardır. Bazen inançlar-din nedeniyle, bazen doğayla kurulan ilişkilerle veya mevsim değişimlerine hazırlanışta vb. tiyatro ya da onun öğeleri vardır mutlaka.

Tiyatro ile etkileşimi bir kenti nasıl dönüştürür?

Ortadoğu coğrafyasında ve **Anadolu**'nun bir bölümünde, **Kerbela** olaylarının hala ne kadar güçlü ve dramatik bir biçimde yaşanmakta olduğunu **Metin And** kitaplarında-makalelerinde incelemişti. Şaman dinin ritüelleri, **Orta Asya**'dan belki **Orta Avrupa**'ya kadar uzanan bir kuşakta, bazı halklar arasında hala saf veya dönüşümler uğramış biçimlerde yaşıyor. **Kakava** bahar şenlikleri, **Newroz** kutlamaları vb. belki insan topluluğunun en eski zamanlardan beri sürdürdükleri yaşam pratikleri. (2017 Nisanında YG'de yayınlanan "[Apukurya](#)"yı hatırlıyorum) Bu etkinliklerden bazıları "tiyatro olsun" diye yapılmıyor elbette, ama bunların içinde bir temsil, bir gerilim veya bir taklit, bir mim bulunuyor. Tiyatro kendi adıyla değil ancak anlamı ve özündeki toplumsal enerjiler dolayısıyla toplumla etkileşiyor.

Yine de kentlere dönelim biz. Kentlerdeki tiyatrolara, kamusal alanda tiyatroyla kentin karşılıklı konumlanışları konusuna... Temel soru şu: Bir kent tiyatro ile nasıl etkileşir ve bu etkileşim tiyatroyu ve kenti nasıl dönüştürür?

Gerçi aynı soruyu, bütün sanatlar için de sorabiliriz ve sormalıyız: Müzik ve kent ilişkisi nedir? Sinema ile kent ilişkisi nedir? Kentin; resimle, heykelle, plastik sanatların her türüyle, mimariyle ve operayla, baleyle ve elbette edebiyatla ilişkisi nedir? Sonuç olarak asıl soruyu belki şöyle formüle edebiliriz: Kentin sanatlarla etkileşiminin anlamları ve yaratıları ile ilgili kuram ve her kentin kendi kimliğiyle özgül olarak beliren nitelikler nasıl anlaşılmalı/ yorumlanmalı?

Aklımızın bir köşesinde elbette şöyle bir postulat bulunuyordur: "Sanatın her türü kentin kimliğinin oluşumunda ve gelişiminde, kentlilerin gündelik yaşamında ve kentin entelektüel atmosferinde, bütün kurumlarında ve ortamlarında, hem somut- işlevsel ve estetik hem de oldukça soyut, felsefi ve sosyolojik- sosyal psikolojik belki daha da çok ideolojik biçimlerde katkıda bulunur."

Bu postulatı da, şimdilik bir yana bırakarak, yeniden tiyatroya dönelim. Tiyatronun kente katkısı nedir? Ama bu soruyu hemen şu iki soru izleyecektir elbette: Hangi çeşit tiyatroya ve hangi çeşit kente? Bir kentte pek çok farklı yaklaşımla, farklı yaratı biçimleri için kurulmuş tiyatro çeşitleri olabilir. Ağır başlı ve kanıtlanmış tiyatrocular ve tiyatro oyunları için klasik tiyatrolardan sanat tiyatrolarına, deneysel ya da popüler tiyatroya veya kabareyle karışık olanlara, politik tiyatro/ “ajit-prop” örneklerine/ epik tiyatroya ya da halk tiyatroları/ geleneksel halk tiyatrosu-oyunlarına hatta gölge oyunlarına, kuklalara kadar pek çok tür...

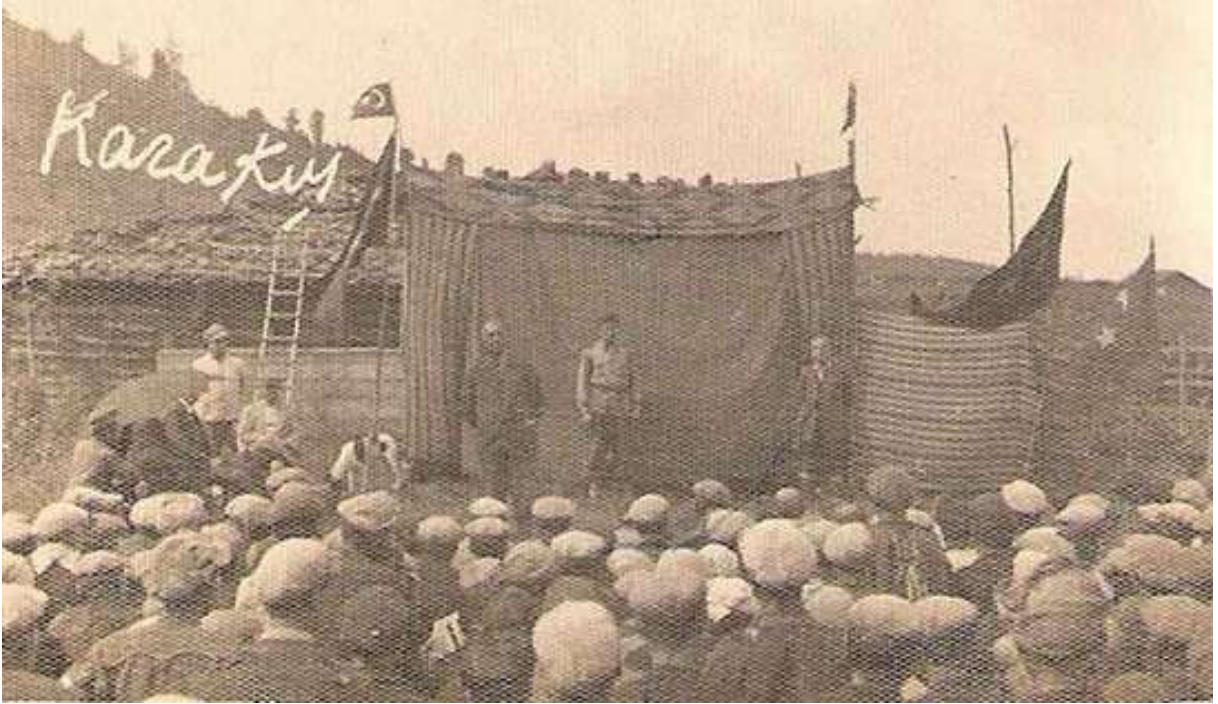
Kentten kente, dönemden döneme değişen etki

Bu türlerin bir kısmı ya da hepsi birden kentlerin sahnelerinde veya sokaklarında, eğlence yerlerinde veya çadırlarda vb. kendi izleyicisiyle karşılaşılıyor ve sözünü söylüyor ya da gösteriyor nesneleri veya simgeleri, oyununu kuruyor ve heyecanı/ sanatsal-somut ve genellikle estetik heyecanı kurgu veya anlık olarak yaratıyor. Sonra çekiliyor ama etkileşimin enerjisi kentin damarlarında dolaşmayı sürdürüyor ve belki giderek rafine oluyor, damıtılıyor ve sıçramalara başlıyor?

Ama ikinci soru da önemli: Hangi kentte? Bir kasabada mı, bir küçük kentte mi, küçük bile olsa bir metropolün eteğindeki yerleşimde mi? Büyük kentte mi, metropolde, hatta dünya metropolünde mi? **İstanbul**’da mı, **Ankara**’da mı, **Erzurum**’da mı? Hatta **New York**’ta mı, **Berlin**’de mi, yoksa **Moskova**’da mı? Her kentin her tiyatro somut olayı başka türdür ve farklı kalıcılıklara, farklı birikimlere neden olacak etkileşimlere neden olmuştur/ olmaktadır mutlaka... Hatta belki dönemler bile önemlidir.

İstanbul’daki **Tanzimat Tiyatrosu**’nun ve **Güllü Agop**’un, Ankara’daki **Cumhuriyet Tiyatrosu**’nun ya da “*Belle-époque*” çağında **Paris Tiyatrosu**’nun farklı etkileşim örüntüleri vardı kentlerle ya da o dönemin kentlileriyle. Bu kentlilerin hepsinin tiyatro izleyicisi olması bile gerekmez. O sahneden veya oyun alanından kente dalga-dalga yayılan bir etki söz konusu olabilir ve bu hem diğer sanatları/ kentin diğer sanatçılarını

hem de kent halkının bazı bölümlerini heyecanlandırır, harekete geçirir veya derinlemesine bir meditasyona yönlendirir?

Kent toplumlarını tiyatro gibi kolektif bir arayışı yaratmaya, geliştirmeye ve yaşatmaya, belki bütün zamanlarda gerekli olacak bir sanatı var etmeye, daha sonra da, (en azından **Akdeniz**'in) birçok kentinde binlerce ton taş taşıyıp topografyanın uygun olduğu yerlerde sahne ve izleyicinin oturma yerlerini inşa etmeye zorlayan ihtiyaç/ motif neydi acaba? Eğer o motifi anlayamazsak tiyatro ile kent arasındaki ilişkiyi de anlamak zor olacak. Antik **Grek** ve **Roma** kentinden bu güne kadar gelen mirasın da nasıl güçlenerek yaşadığını anlayamayacağız.

Bazı kültürlerin kentlerinde “tiyatro” belki bir kurum/ bir mekan olarak hiç olmadı. Bazı kentlerde ise her ne kadar yüzyıllarca boğulmaya, yok edilmeye uğraşıldıysa da yeniden parladı ve toplumla ilişkilerini daha üst düzeylere taşıyabildi. Tiyatrosu olan bir kentle, hiçbir zaman tiyatrosu olmamış kentlerin arasında acaba bir fark var mıdır? Nasıl bir fark vardır ve nereden doğar bu fark? Acaba tiyatronun bir işlev olarak çok daha soyut anlamı ve işlevi üzerinden düşünecek olsak, belki tiyatrosu olmayan bazı kültürlerde onun yerine geçebilecek/ onun işlevine benzer işlevler yüklenmiş başka kurumlar/ formlar veya gelenekler vardır? Gölge-hayal oyunları, kuklalar, meddahlar-oyunlar, hatta kamusal alandaki masal anlatıcıları gibi?

★

Bu küçük deneme, elbette bu soruları yanıtlamayı değil, bu alanda düşünmeye başlamayı ve eğer düşünce ilerlerse tiyatroyla bir sanat olarak ya da bir toplumsallaşma biçimi olarak kentsel mekan/ ya da açık-kapalı kamusal mekan arasındaki etkileşim üzerinden yeni bakış açıları/ belki hipotezler veya kuram arayışını amaçlıyor.

Tiyatronun (ya da benzeri olguların) ne olduğu ve kuramı hakkında belki dünyanın bütün kültürlerinde, gelişmiş/ çok geniş bir literatür olduğunu biliyoruz. Kent için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Ama kentlerle tiyatro etkileşimi üzerine genel olarak ya da diyelim günümüz **Londra**'sı, İstanbul'u, **Beyrut**'u veya antik **Sagalassos** veya **Atina**'sı hatta sömürgecilik öncesi **Pekin** veya **Kyoto** vb. yi de dikkate alarak üretilmiş daha özel bilgiler/ literatür var mıdır?

Dahası da var: Kentlerdeki bütün sanatlar ve kentler arasındaki etkileşimin daha genel ve kentlere özel teorisini yapabilmek üzere bir arayışa girmek imkansız istemek mi olur?

Akın Atauz